

De vertechnocratisering van de digitale informatievoorziening

(Overpeinzingen bij de digitale wereld van de uitgevers II)

WE ZIJN GEWEND OM GROTE VOORDELEN TOE TE KENNEN AAN DIGITALISERING VAN DE INFORMATIEVOORZIENING. MAAR ER SCHUILEN OOK BEPERKINGEN EN RISICO'S IN. DIGITALISERING WORDT GEDREVEN DOOR EN GEBASEERD OP IT. DAT IS EEN DOMEIN MET ENKELE EIGENSCHAPPEN DIE HAAKS STAAN OP DE BEOOGDE VERRIJKING VAN HET INFORMATIELANDSCHAP.

Frans Rikhof

Tot voor kort waren de meeste door uitgevers op de markt gebrachte digitale uitgaven een afgeleide van een foliovoorganger. Boeken, tijdschriften en losbladige werken; allemaal zijn ze ontstaan in een tijd, waarin papier nog de gewoonste zaak van de wereld was, ja zelfs het primaat had binnen de informatievoorziening. Met de verovering van de werkplek door de computer en de opkomst van het internet is de weg geplaveid voor een grootscheepse digitalisering van deze publicatiesoorten. In feite kan men stellen, dat deze operatie zowel een basis als inhaalslag vormde. Basis, omdat deze conversie het fundament legde voor de digitale portfolio van de uitgevers. Inhaalslag, omdat daarmee de publicaties werden aangepast aan de moderne eisen ten aanzien van beschikbaarheid en toegankelijkheid.

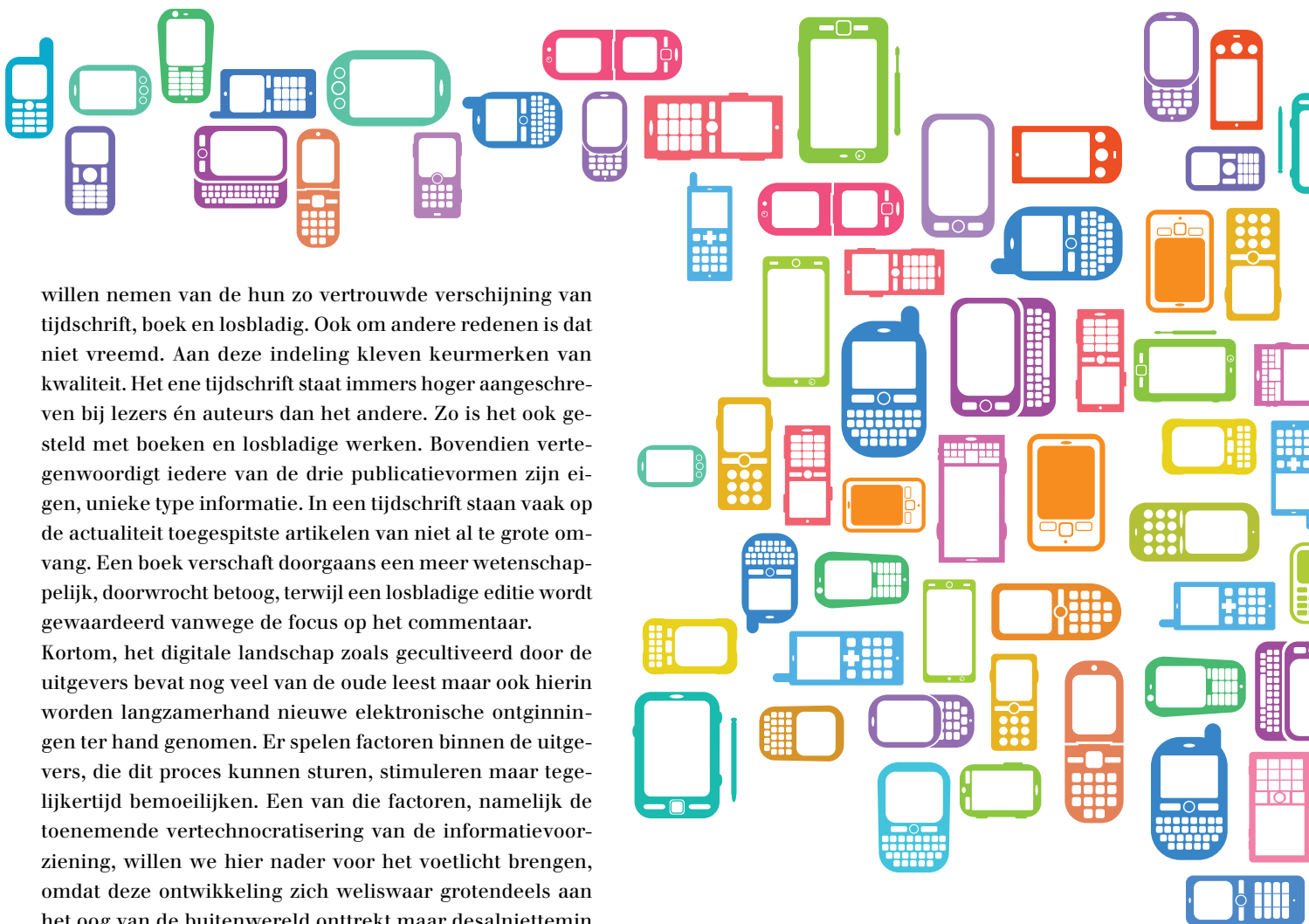
Digitalisering is overigens een ruim begrip. Soms werden tijdschriften en losbladige werken getransformeerd tot een gemetadateerde HTML-editie en voorzien van *hyperlinks*. Niet zelden bleef de digitalisering beperkt tot een 'kale' PDF. Dat laatste was zeker het geval met boeken. Pas recentelijk zijn uitgevers ertoe overgegaan boeken in XML te structureren en als een volwaardig elektronisch product op de markt te zetten. Maar dan nog gebeurt dat op beperkte schaal. Het gaat te ver om het boek als het stiefkindje van de digitalisering te typeren maar ontegenzeggelijk heeft het in vergelijking met het tijdschrift en de losbladige uitgave wel lang geduurd voordat deze verschijningsvorm zijn digitale equivalent kreeg. En zouden we het *e-book* dan ook niet een beetje mogen beschouwen als 'oude wijn in een nieuwe zak'; als een poging om een digitale *look alike* van

een aloud beproefd – en voortreffelijk smakend – fenomeen te vervaardigen?

Geen afscheid nemen

We begonnen dit artikel met de woorden '*de meeste – op de markt gebrachte digitale uitgaven*'. Inderdaad, het overgrote deel maar niet alle. Sommige digitale producten, zoals databanken met wet- en regelgeving, waren geen directe nazaat van een papieren uitgave maar geheel nieuw geschapen. Of na deze eerste schapen andere zullen volgen hangt af van de visie bij de uitgevers over de plaats en rol van digitale informatievoorziening én hun vermogen tot concrete realisatie van hun gedachten. Een enkeling onder de uitgevers gaat verder dan de standaardindeling in tijdschriften, losbladige werken en boeken en experimenteert op basis van andere concepten met nieuwe, virtueel gevormde elektronische producten.

Die nieuwe verschijningsvormen in digitale producten verdringen evenwel de oude vertrouwde ordening nog niet van zijn plaats. Vanuit de uitgever bezien vereist die andere indeling aanpassing van het business- en verdienmodel en dat is altijd een lastig chapter. De gebruikers zullen een andere indeling wellicht omarmen zonder echter afscheid te

willen nemen van de hun zo vertrouwde verschijning van tijdschrift, boek en losbladig. Ook om andere redenen is dat niet vreemd. Aan deze indeling kleven keurmerken van kwaliteit. Het ene tijdschrift staat immers hoger aangeschreven bij lezers én auteurs dan het andere. Zo is het ook gesteld met boeken en losbladige werken. Bovendien vertegenwoordigt iedere van de drie publicatievormen zijn eigen, unieke type informatie. In een tijdschrift staan vaak op de actualiteit toegespitste artikelen van niet al te grote omvang. Een boek verschaft doorgaans een meer wetenschappelijk, doorwrocht betoog, terwijl een losbladige editie wordt gewaardeerd vanwege de focus op het commentaar.

Kortom, het digitale landschap zoals gecultiveerd door de uitgevers bevat nog veel van de oude leest maar ook hierin worden langzamerhand nieuwe elektronische ontginningen ter hand genomen. Er spelen factoren binnen de uitgevers, die dit proces kunnen sturen, stimuleren maar tegelijkertijd bemoeilijken. Een van die factoren, namelijk de toenemende vertechnocratisering van de informatievoorziening, willen we hier nader voor het voetlicht brengen, omdat deze ontwikkeling zich weliswaar grotendeels aan het oog van de buitenwereld onttrekt maar desalniettemin ons inziens wel een belangrijke is.

Tendens tot vertechnocratisering

Er was een tijd waarin – achteraf bezien – alles ogenschijnlijk helder en overzichtelijk, om niet te zeggen simpel leek althans binnen de productsuite van uitgevers. Een boek was (letterlijk) één vast gegeven, waarbinnen op beperkte schaal variaties mogelijk waren. *Mutatis mutandis* gold hetzelfde voor tijdschriften en andere publicaties. Die eenheid in content is sedert jaar en dag onderhevig aan een proces van fileren en uiteenrafelen. Een product is een geheel van deelproducten geworden bestaande uit onder meer 1) content, zo mogelijk opgesplitst in een aantal afzonderlijke informatiecomponenten, 2) metadata, 3) dataformaat, zoals XML, 4) opmaak, 5) functionaliteiten, al dan niet aan de applicatiezijde geregeld en 6) verbindingen/relaties met andere productcomponenten. Het wachten is overigens is op de eerste uitgever, die sommige van deze deelproducten separaat commercieel op de markt gaat aanbieden. Maar daarover gaat het hier nu niet.

Dat fileren is een puur technisch proces en heeft nauwelijks meer raakvlakken met het traditionele uitgeefproces. Een product – want boeken, tijdschriften en losbladige werken zijn steeds minder gehanteerde termen binnen de uitgeverij – kan tegenwoordig prima een elektronisch bestaan leiden zonder dat er ook maar een letter of bit wordt gedrukt. Het opsplitsen van digitale producten in aparte entiteiten is ook een manifestatie van de tendens tot vertechnocratisering van de digitale informatievoorziening. Met het

voortschrijden van de digitalisering neemt namelijk onontkoombaar ook het technocratische element toe. Wellicht komt daarmee de elektronische informatievoorziening tot volwassenheid en wordt ze eindelijk losgemaakt van de folio-erfenis, die nog steeds in meer of mindere mate de vorm en verschijning van vele digitale producten bepaalt.

IT is slagader

Wat verstaan we eigenlijk onder ‘vertechnocratisering’? Als vertrekpunt nemen we de door Van Dale gehanteerde definitie van het woord ‘technocratie’: *beheersing van de maatschappij en het leven door de techniek en de technicus* [1]. Vertalen we dit naar de wereld van de uitgeverij, dan komen we uit op een *toenemende beheersing van het moderne uitgeefproces door de automatisering en automatiseringsdeskundigen* (tezamen hier voortaan IT genoemd). Nu is IT alerm minst een vreemde eend in de uitgeversbijt. Met de intrede van de computer binnen de uitgeefwereld kreeg IT de rol toebedeeld van beheerder van computers, applicaties, serverpark, netwerk en al hetgeen dat verder met automatisering van doen heeft. De rol en invloed van IT binnen de uitgeverij en in tal van andere bedrijven is de afgelopen jaren steeds meer uitgedijd. Dat is niet vreemd als men bedenkt, dat automatisering als het ware de bedrijfsmatige slagader is geworden. Vanwege de toenemende schaalgrootte, complexiteit en diversiteit heeft zich daarbij binnen IT een proces van verfijning en specialisatie afgetekend. Zo is vandaag de dag een programmeur een volstrekt andersoortige IT’er dan een netwerkbeheerder.

Waardoor is deze tendens zichtbaar?

Zoals al reeds opgemerkt, voltrekt de groeiende vertechnocratisering van de digitale informatievoorziening binnen de uitgeefwereld zich grotendeels aan het oog van de buitenwereld en met name de gebruikers. En waarom ook zou men zich daarvan bewust moeten zijn? Maar wie beter kijkt, die kan toch wel het een en ander opmerken. Zoals gezegd is de rol van IT manifest binnen de uitgeefwereld. Hardware, software en netwerk vallen volledig binnen haar domein. Evenzo is dat het geval voor interface van online toepassingen inclusief functionaliteiten. Het volgende speelveld van IT is de content (teksten e.d.), en dan met name in het proces van ondersteuning van de creatie, alsmede in de structurering daarvan. En zo doet de invloed van IT zich gevoelen in de gehele verticale kolom binnen de uitgeverijen: van computer en besturingssysteem tot en met de codering, organisatie en het beschikbaar stellen van digitale producten.

Die tendens tot vertechnocratisering leidt er ook toe dat de specifiek inhoudelijke kennis van de afzonderlijke uitgeefproducten en hun onderlinge verschillen minder belangrijk wordt gevonden, terwijl technologische aspecten meer de boventoon gaan voeren. Een voorbeeld van het eerste is de ingezette nivellering in 'contentcontainers', zoals wet- en regelgeving, jurisprudentie en doctrine, nader onderverdeeld in commentaren, artikelen en overige literatuur. De toevoeging in teksten van (voor de gebruiker overigens onzichtbare) 'betekenisloze *identifiers*' voor o.a. het onderling kunnen koppelen van documenten, evenals het aanbrenge van content gerelateerde doch applicatie gestuurde functionaliteiten, zoals voorgeprogrammeerde zoekvragen, behoren daar ook toe.

Keerzijde van digitalisering

Als gevolg hiervan gaat de tot voor kort door uitgevers en afnemers zo gekoesterde rijke schakering aan zich onderling in kwaliteit en *look and feel* onderscheidende tijdschriften, boeken en losbladige werken zoetjesaan verdwijnen. In het tegenwoordige digitale tijdperk gelden andere normen ten aanzien van de waarde en waardering van informatie. Zo staat flexibiliteit in presentatie en toepasbaarheid hoog in het vaandel maar flexibiliteit aan de voorkant, dat wil zeggen voor de gebruikers, vereist een stringente standaardisering aan de achterkant, ofwel aan de beheerszijde. Binnen de moderne uitgeverij bedient men zich in toenemende mate van industriële, op IT geschoeide processen voor de bewerking en het beheer van de content. En zoals bij een bakker meel het basisingrediënt voor vele producten vormt, zo is momenteel XML dat binnen de uitgeefwereld.

Al deze ontwikkelingen zorgen ervoor dat de digitale informatievoorziening steeds verder het kamp van IT wordt binnengetrokken. Dat kamp hoeft zich trouwens niet eens meer binnen het pand van de uitgever te bevinden. Niet zelden vindt uitbesteding plaats van bepaalde specialistische, op IT stoelende werkzaamheden aan daartoe ingehuurd geëquipeerde partijen.

Nu nog wordt het uitgeven, het laten produceren en het vermarkten van uitgaven grosso modo beschouwd als het terrein van de uitgever. Er wordt evenwel de laatste tijd vanuit de IT-hoek geknaagd aan deze positie. Dit heeft gevolgen heeft voor de rol van de uitgever als diegene die van oudsher auteur, content en consument bij elkaar brengt. Sowiezo verliest hij voor een deel zijn sturende en bepalende rol op onderdelen in de productieketen.

Hoe deze tendens te plaatsen en te beoordelen?

Vertechnocratisering van de digitale informatievoorziening is zonder meer een logisch en daarmee onvermijdelijk gevolg van binnen de uitgeverijen ingezette ontwikkelingen en gemaakte keuzes. 'Gij zult digitaleren' impliceert kort en goed 'Gij vertechnocratiseert'. Hoewel het begrip bij sommigen wellicht een negatieve gevoelswaarde oproept, moeten we de tendens toch van verschillende kanten belichten om haar goed te kunnen beoordelen. Om dat te kunnen doen, richten we eerst onze aandacht op het wezen van de (digitale) informatievoorziening. Op een hoog niveau bestaat deze uit de drie-eenheid 'creëren', 'organiseren' en 'consumeren'. Het eerste is de productie van teksten en documenten en is voornamelijk de zorg van auteurs en redacteurs. De tweede component omvat een reeks aan onderdelen en handelingen maar kan samenvattend worden omschreven als alles wat nodig is om informatie beschikbaar te stellen. Daaronder is onder meer begrepen het aloude, eerbiedwaardige ambacht van teksten in druk uitgeven maar ook digitale content voorzien van metadata en functionaliteiten, zoals hyperlinks. Organiseren is de spilfunctie tussen creatie en consumptie en heeft tot doel informatie zo gemakkelijk mogelijk onder de aandacht te brengen van lezers en gebruikers. Het is hét instrument om de waarde van informatie te optimaliseren en de consumptie daarvan te stimuleren. Het derde onderdeel, consumeren, spreek voor zich.

IT: fundament onder informatieve vooruitgang

De scharnierfunctie van het organiseren heeft in de afgelopen jaren enorm aan belang gewonnen. Du moment van het *full text* kunnen doorzoeken, dat op zich al een belangrijke innovatie was, is de nadruk steeds meer komen te liggen op allerlei vormen van ontsluiting om informatie steeds beter en gevarieerder beschikbaar te stellen. Vanzelfsprekend komt men dan uit op IT-toepassingen om deze doelstellingen zo optimaal mogelijk en tegen zo gering mogelijke menselijke en financiële inspanningen te realiseren.

IT is derhalve het fundament van de informatieve vooruitgang. Het biedt veel grotere mogelijkheden tot ontsluiting, zowel naar binnen toe, ofwel gericht op de content, als naar buiten toe, dat wil zeggen gericht op applicaties, zoals de computer en *devices* als de *PDA*, iPad e.d. Het biedt de kans gelaagdheid in de informatie aan te brengen. Daarnaast kunnen virtuele 'sub producten' gecreëerd worden. De po-

tentie van complexe voorgeprogrammeerde *queries* voor het blootleggen van informatiestructuren in de breedte en diepte is schier onuitputtelijk. Integratie tussen tekst, multi-media en diverse media ligt binnen handbereik. Resumerend kunnen we dus stellen dat heden ten dage het bestanddeel 'organisatie' binnen de informatieve drie-eenheid sterk drijft op IT.

Een gevleugelde uitspraak van Nederlands grootste voetballer luidt '*elk nadeel heeft z'n voordeel.*' Hier zou ik het willen omkeren: '*elk voordeel heeft ook zo zijn nadeel.*' Naast het grote profijt zijn er ook enkele nadelen en gevaren te onderkennen.

IT heeft nadelige eigenschappen

Om met het laatste te beginnen; het is geen geheim dat IT doorgaans de neiging vertoont alles wat ook maar enigszins riekt naar een computer, programma of programmeren rigoureuus naar zich toe te trekken. Die grote broek

wil nog wel eens resulteren in een te ruime maat. Voeg daarbij de trend tot knellende bezuiniging op IT-gebied en het scenario is geschapen voor het fout lopen van zaken. Een tweede gevaar inherent aan IT is de alom aanwezige drang tot beheersbaarheid en controle. De eerste slachtoffers van dit beleid zijn flexibiliteit en slagvaardigheid. Een derde dreiging is de immer toenemende complexiteit op zowel applicatie- als contentniveau, mede opgestuwd door de groeiende verwachtingen bij gebruikers ten aanzien van snelheid in beschikbaarheid en eenvoud in gebruik. Ten vierde is IT een gebied, dat altijd in beweging is. Nieuwe ontwikkelingen zijn prachtig maar vergen wel capaciteit, kennis, kunde en kapitaal. Bij innovatie gaat altijd de kost voor de baat uit, waarbij het ook nog lang niet altijd zeker is of de

baten wel positief zullen uitvallen. Worden de uitgaven voor IT door de dwangmatige constante vernieuwing op de lange termijn niet onbeheersbaar? En als die dan toch strikt in de hand worden gehouden, lijdt daar dan vervolgens niet de creativiteit en praktische uitvoering onder?

Standaarden: niet altijd standaardisatie

Er is nog een ander aspect. Applicaties en content dienen niet teveel met elkaar verweven te worden, waardoor ze elkaar uiteindelijk in een wurggreep kunnen houden. IT creëert vroeger of later – trouwens steeds meer vroeger dan later – een legaat. Bij een te innige verstrengeling is het resultaat ook een datalegaat. Dat op orde krijgen is wederom een complex, kostbaar en een langdurig traject. Content, hoewel sterk gemanipuleerd door IT, zal dus tegelijk zo IT-neutraal mogelijk gehouden moeten worden. Dat is één van de uitdagingen in de toekomst voor de vertechnocratiseerde informatievoorziening.

Al met al loeren er gevaren en daar zullen de uitgeverijen, ongeacht groot of klein, een passend antwoord op moeten vinden. Eén nadeel heeft de toenemende vertechnocratisering sowieso al opgeleverd. De onmogelijkheid van de alom bij gebruikers intens levende wens tot werkelijk diep-

gaande contentintegratie. Iedere uitgever houdt er om te beginnen zijn eigen XML standaard op na. De overige technologische toepassingen voor de contentpresentatie en ontsluiting kenmerken zich eveneens door versnippering. Elke uitgever heeft daar zijn eigen ‘oplossingen’ voor bedacht. En een eenmaal ingeslagen IT-weg laat zich moeilijk weer herleiden. Veel zal afhangen van visie, creativiteit, flexibiliteit én durf. Regeren is vooruitzien maar evenzo is vooruitzien regeren. Thans op goede gronden gemaakte keuzes zullen ooit weer ter discussie staan.

De tijd zal leren wat uiteindelijk gaat overheersen bij de vertechnocratisering van de digitale informatievoorziening: de voordelen of de nadelen. Voorlopig schat ik de tussenstand op 1-0 ten gunste van de voordelen, maar het spel is nog niet over. **IK**

Frans Rikhof is werkzaam als hoofd Bureau Informatievoorziening bij Ernst & Young Belastingadviseurs LLP. Tevens is hij voorzitter van het Platform Juriconnect.

1 Van Dale, Groot Woordenboek van de Nederlandse taal, Utrecht/Antwerpen, 2005 (14e (elektronische) editie), sub lemma *technocratie*

Essentials gaat digitaal in 2011

www.essentials-media.nl

